

JACQUES ANDRÉ

Η ανδρική
σεξουαλικότητα

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΤΡΙΓΚΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	11
----------	----

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΟΙ ΠΗΓΕΣ

Ένστικτο και ενόρμηση, 25 – Ο παιδισμός της σεξουαλικότητας, 33 – Μητέρα και γιος, 43 – Η ανδρική κυριαρχία, 51 – Το πέος, ο φαλλός και η μεταβίβαση του ανδρισμού, 56 – Το φιάσκο της σεξουαλικής αποτυχίας, η πρόωση εκσπερμάτιση και άλλες ανεπάρκειες, 61 – Η επικίνδυνη γυναίκα, 67 – Ο υποβιβασμός της γυναίκας, 72 – Μεταξύ ανδρών, 79 – Η επιστροφή στη φωλιά, 83 – Το εικοσάχρονο κορίτσι, 87 – Η εφευρετική στύση, 91 – Εφηβεία, 100 – Ομοφυλοφιλίες, 106

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ

Φετιχισμός, 129 – Πεολειξία, 135 – Σοδομισμός, 140 – Ξυλιά στον πισινό, 144 – Βιασμός, 148 – Sex-Addict (Εξαρτημένος από το σεξ), 152 – Πορνογραφία, 156

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ
ΚΛΙΝΙΚΕΣ, ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΚΑΙ
ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΕΙΣ

Άνδρας αληθινός θα 'σαι παιδί μου, 163 – Εφηβικός
αυνανισμός, 166 – Διαφορά των φύλων, 169 – Δον Ζου-
άν, 171 – Η παρηγοριά, 174 – Η παλίρροια, 176 – Έγκυ-
ος γυναίκα, 180 – Το άνθος του κακού, 183 – Ο ηδονο-
βλεψίας, 187 – Μαζοχισμός και θηλυκότητα στον Ντε
Σαντ, 191 – Ακραία σεξουαλικότητα, 196 – Σεξουαλικό-
τητα της δυστυχίας, δυστυχία της σεξουαλικότητας, 200

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

205

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Πάντως, θα ήταν πιο εύκολο αν πού και πού έλεγαν: Α όχι! Α όχι!...» Παλιά έλεγαν «όχι», τώρα λένε «ναι» όποτε δεν παίρνουν οι ίδιες την πρωτοβουλία και δεν κάνουν το πρώτο βήμα. Σε αυτές τις περιπτώσεις, προσθέτει ο Σαρλ, «σκεφτόμαστε πως η στύση μας πρέπει να σταθεί στο ύψος της».

Ο Σαρλ, ένας νεαρός που κάνει ψυχανάλυση, συνοψίζει σε λίγες λέξεις, σ' ένα μείγμα χιούμορ και ανησυχίας, τη νέα σεξουαλική θέση που απέκτησαν οι άνδρες λόγω των ανατροπών της εποχής. Οι γυναίκες δεν είναι πια όπως ήταν παλαιότερα, η εποχή όπου ανακάλυπταν την ανδρική στύση κατά την πρώτη νύχτα του γάμου τους μοιάζει πλέον προϊστορική, παρόλο που από την εποχή αυτή, εκείνη των ηρωίδων της Γεωργίας Σάνδη, έχει περάσει μόλις ένας αιώνας. Τώρα που επικρατεί η ισότητα των δύο

φύλων, η ανδρική κυριαρχία έχει χάσει κάτι από τη γαλήνη της, η φαλλοκρατία έχει πέσει σε λήθαργο. Ο Λουσιέν, ένας άνδρας μιας άλλης εποχής παρά τα μόλις τριάντα του χρόνια, μπορεί ακόμη και διαλαλεί: «Υπάρχουν δύο φύλα: ο άνδρας και η γραμματέας», αλλά η νοσταλγία που αναδύεται από το κυνικό χιούμορ θυμίζει μάλλον έναν χαμένο παράδεισο παρά μια εδραιωμένη αυτοκρατορία.

Η ιστορία της σεξουαλικότητας είναι ασυνεχής, είναι αδύνατον να την αφηγηθεί κανείς ακολουθώντας μια εξελικτική γραμμή που θα ξεκινούσε από την πιο αδυσώπητη καταπίεση ως την πιο ακραία χειραφέτηση. Η «σεξουαλική απελευθέρωση» που στιγμάτισε τον 20ό αιώνα στις δυτικές κοινωνίες δε γίνεται κατανοητή δίχως τις αναφορές στον 19ο, έναν αιώνα ιδιαιτέρως αποστειρωμένο, που κατέστειλε με μένος τον αυνανισμό, αλλά με τη σειρά του αντιδρούσε στον επαναστατικό 18ο αιώνα, του Διαφωτισμού και της ελευθερίας των ηθών, ο οποίος, κατ' εικόνα του *Συμπληρώματος στο ταξίδι του Μπουγκενβίλ* (Ντιντερό), ονειρευόταν τη χωρίς περιορισμούς σεξουαλικότητα του «καλού άγριου».*

Έχοντας ξεκινήσει σε μεγάλο βαθμό στο διάστημα του Μεσοπολέμου, η «σεξουαλική επανάσταση» γνωρίζει, από τη δεκαετία του '60 και μετά, μια

* Αναφορά στον Ζαν-Ζακ Ρουσσό και τη θεωρία περί του «καλού άγριου», δηλαδή του πρωτόγονου ανθρώπου – που γεννιέται καλός, αλλά διαφθείρεται από τον πολιτισμό και την πρόοδο. (Σ.τ.Μ.)

απότομη εξάπλωση. Αφορά αναπόφευκτα και τα δύο φύλα, η σεξουαλικότητα είναι η σχέση τους, αλλά αφορά πρωτίστως τις γυναίκες. Σε κάθε εποχή –και σε κάθε μορφή πολιτισμού–, όσο καταπιεστική κι αν αυτή ήταν, οι άνδρες πάντοτε είχαν το προνόμιο μιας ελευθερίας αντιστρόφως ανάλογης με τον έλεγχο στον οποίο υπόκειντο οι γυναίκες: από τη μία η ψυχρή συζυγική τάξη κι από την άλλη η αισθησιακή θαλπωρή του οίκου ανοχής. Όμως οι καιροί αλλάζουν, και η αντισύλληψη χάρισε στις γυναίκες τη δυνατότητα να μην ταυτίζονται με τη μητέρα και να διαχωρίζουν τη σεξουαλική τους επιθυμία από την επιθυμία τους να αποκτήσουν παιδί. Αν πρέπει κανείς να συγκρατήσει ένα και μόνο ενδεικτικό στοιχείο της νέας τάξης, ο παροπλισμός στον οποίο έπεσε το ταμπό της παρθενίας μέσα σε μερικές δεκαετίες είναι εκείνο που καταδεικνύει το μέγεθος της ανατροπής. Ας σημειώσουμε πως αυτό που πρωταρχικά αφορά τις δυτικές κοινωνίες δεν εξαιρεί, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, τους πιο αδιάλλακτους πολιτισμούς, όπως είναι, για παράδειγμα, οι χώρες της βόρειας Αφρικής, όπου η σύγκρουση ανάμεσα στην ελευθερία των γυναικών, που μόλις τώρα αρχίζει να γεννιέται, και το βάρος της παράδοσης ανέδειξε μια νέα ιατρική ειδικότητα: την παρθενορραφή, που ξαναδίνει στην πρώτη νύχτα του γάμου όλη της την «αθωότητα».

Τα λεγόμενα του Σαρλ ή του Λουσιέν μας δίνουν να καταλάβουμε ξεκάθαρα πως η ελευθερία που κατέκτησαν εκείνες δε δημιουργεί συμμετρικά άνδρες

ακόμα πιο ελεύθερους. Αυτό που έχασε σε θρίαμβο η ανδρική σεξουαλικότητα (ένδοξα ή άδοξα) το κέρδισε σε ανασφάλεια και σε ερωτηματικά... ως εκ τούτου, (ξανα)έγινε ενδιαφέρουσα. Πόσο μάλλον από τη στιγμή που η επονομαζόμενη «απελευθέρωση» δεν αρκέστηκε στο να απελευθερώσει τη θηλυκότητα των γυναικών. Η θηλυκότητα των ανδρών ωφελήθηκε επίσης από αυτήν. Το πιο πρόσφατο κύμα χειραφέτησης αφορούσε τη σεξουαλική επιλογή, την ελευθερία του καθενός να προσανατολιστεί ανάλογα με την έλξη του για το άλλο ή για το ίδιο φύλο (ομοφυλοφιλία). Κι εδώ επίσης τα πράγματα προχώρησαν πολύ γρήγορα, κατ' εικόνα των ομοφυλόφιλων ανδρών ή γυναικών της Μαδρίτης που φιλιούνται παθιασμένα στην Πουέρτα ντελ Σολ, στο σημείο εκείνο όπου ως χθες ακόμη κυριαρχούσε η αυστηρή τάξη του φρανκισμού και του καθολικισμού, στην εκδοχή της *Opus Dei**.

Η ιστορία μιας επιστήμης, όποια κι αν είναι η επιστήμη αυτή, είναι πάντοτε η ιστορία μιας γνώσης που συστάθηκε σταδιακά, ενάντια στο λανθασμένο, ενάντια στο άγνωστο· είναι η ιστορία μιας ανακάλυψης. Άραγε η σεξουαλικότητα ανακάλυψε ποτέ κάτι; Ποιες από τις σεξουαλικές πράξεις ή πρακτικές

* Καθολική οργάνωση που ιδρύθηκε το 1928 και υπάρχει ως σήμερα, καταγράφοντας νέα μέλη σε όλο και περισσότερες χώρες, και η οποία πρεσβεύει πως η καθημερινή ζωή είναι ένα μονοπάτι που οδηγεί στην αγιότητα. (Σ.τ.Μ.)

τού σήμερα αγνοούσαν παντελώς οι μακρινοί μας πρόγονοι; Ανακαλύφθηκε άραγε ποτέ μια «στάση» πραγματικά πρωτοφανής; Όσο μακριά κι αν ανατρέξουμε στα τεκμήρια του παρελθόντος κάμποσων χιλιετιών –παλαιολιθική ζωγραφική, αγγειοπλαστική αρχαιοελληνική, λατινοαμερικάνικη ή από την κοιλάδα του Ινδού ποταμού, ρωμαϊκές τοιχογραφίες– έχουμε μάλλον την εντύπωση πως όλα ήταν ανέκαθεν «γνωστά». Φυσικά και μια ιστορία της σεξουαλικότητας είναι εφικτή, άλλωστε έχει γίνει πολύ συχνά αντικείμενο γραφής.* Όμως αφορά περισσότερο τις νοητικές αναπαραστάσεις της πράξης παρά την ίδια την πράξη. Ο σοδομισμός του παθητικού εφήβου, του ερωμένου, από τον ενεργητικό ενήλικα, τον εραστή, στην αρχαία και φιλοπόλεμη Σπάρτη ήταν κάτι από το οποίο έπρεπε να περάσει υποχρεωτικά κάποιος για να γίνει άνδρας, ενώ είναι το χείριστο «παρά φύση αμάρτημα» για τον Θωμά τον Ακινάτη. Η ευτυχία των μεν αποτελεί φρίκη για τους δε. Η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στο επιτρεπτό (ή ακόμα και το υποχρεωτικό, όπως το συζυγικό καθήκον) και το απαγορευμένο είναι ιδιαιτέρως ευμετάβλητη στο πεδίο διάφορων πολιτισμών και εξελικτική στον χρόνο της ιστορίας τους και αψηφά οποιαδήποτε «φύση», αλλά εξακολουθεί να υφίσταται. Δεν υπάρχει

* Το πιο πρόσφατο παράδειγμα είναι το εξαιρετο *Histoire de la virilité* [Η ιστορία του ανδρισμού] υπό την εποπτεία των A. Corbin, J.-J. Courtine και G. Vigarello, σε τρεις τόμους. Παρίσι, Εκδόσεις Le Seuil, 2011.

καμία κοινωνία, του παρελθόντος ή του παρόντος, που να μην επιβάλλει ορισμένους κανόνες στη σεξουαλική ζωή. Ούτε το σήμερα ξεφεύγει από αυτό: Η επιβολή τού «όλα γίνονται, όλα επιτρέπονται», που αποτελεί ρυθμιστικό παράγοντα για τη σύγχρονη σεξουαλική ζωή, συναντά τα όριά της στο πάθος της παιδοφιλίας: «Τα πάντα... εκτός από τα παιδιά» – «πάθος», διότι η κατακραυγή δεν μπορεί να συγκριθεί παρά μόνο με την ακαταμάχητη έλξη. Κι αυτό, τη στιγμή που το παιδί ως σεξουαλικό αντικείμενο άφησε αδιάφορους πολλούς πολιτισμούς και πολλές διαφορετικές εποχές.

Όποια κι αν είναι η ποικιλομορφία των αναφορών του, το βιβλίο ετούτο δεν είναι ούτε το βιβλίο ενός ιστορικού ούτε ενός ανθρωπολόγου, ενός κοινωνιολόγου, ή ενός βιολόγου... είναι το βιβλίο ενός ψυχαναλυτή. Δε χωράει αμφιβολία πως η ανδρική σεξουαλικότητα επιδέχεται πολλαπλές θεωρήσεις, δίχως κάποια ανάμεσά τους να διεκδικεί μια θέση υπερισχύουσα των υπόλοιπων. Η πρωτοτυπία της ψυχανάλυσης επί του θέματος οφείλεται στην προνομιούχο σχέση που συνδέει το αντικείμενό της, το ασυνείδητο, με το σεξουαλικό κομμάτι του ψυχισμού. Το ασυνείδητο δεν είναι απλώς αυτό που διαφεύγει του συνειδητού ή της γνώσης, είναι πολύ πιο ριζικά το μη αποδεκτό, το ανεπιθύμητο, εκείνο το πρωτόγονο κομμάτι βαθιά μέσα μας που επαληθεύει το «Εγώ είναι ο άλλος» (Ρεμπό), σαν να μας στοιχειώνει ένα εσωτερικό ξένο σώμα, το οποίο, παρά τη θέλησή μας,

εξουσιάζει πολλές από τις επιλογές μας (ειδικότερα τις ερωτικές και τις σεξουαλικές), μας μεταφέρει στη διάρκεια του ονείρου σε επικίνδυνες και απάτητες περιοχές και σπέρνει στον δρόμο μας παγίδες και συμπτώματα τα οποία πρόθυμα θα αφήναμε στην άκρη. Το σεξουαλικό κομμάτι, ασύμβατο με τις εξευγενισμένες απαιτήσεις του εγώ, το απωθημένο σεξουαλικό κομμάτι, εάν δε συνιστά από μόνο του το ασυνείδητο, αποτελεί το λιγότερο ένα σημαντικό του μέρος. Ολόκληρη η ψυχαναλυτική εμπειρία δεν έχει πάψει να επιβεβαιώνει πως αυτό το σεξουαλικό κομμάτι, όσο κι αν είναι παραγκωνισμένο, δεν παραμένει, εντούτοις, σιωπηλό. Αντιθέτως, αποτελεί για τον καθένα από εμάς τη διαπεραστική αιχμή εκείνου που μας χαρίζει την ηδονή ή μας κάνει να καταρρέουμε.

Η ψυχανάλυση γεννήθηκε σε μια εποχή, στα τέλη του 19ου αιώνα, όπου παρουσιάστηκε αύξηση των υστερικών φαινομένων, ειδικότερα με τη σφοδρή αποδοκιμασία του αυνανισμού για τους εφήβους και των δύο φύλων (τους έπειθαν πως προκαλεί τρέλα ή εκφυλισμό) και με την απαγόρευση κάθε είδους σεξουαλικής ζωής για τις γυναίκες – «δεν ομολογούν ούτε στον εαυτό τους αυτά που νιώθουν» έλεγε ο Φλομπέρ. «Συγχέουν το σεξουαλικό με το αισθηματικό».* Σήμερα, αντιθέτως, τα πάντα είναι αποδεκτά, γεγονός που μεταθέτει τα όρια της συνήθους «πα-

* Gustave Flaubert, *La Bêtise, l'art et la vie: en écrivant Madame Bovary* [Η ανοησία, η τέχνη και η ζωή: γράφοντας τη «Μαντάμ Μποβαρύ»], Βρυξέλλες, Εκδόσεις Complexe, 1991, σελ. 59.

θολογίας»: Ο έφηβος ή η έφηβη που δεν έχει ακόμη ολοκληρώσει την πρώτη του/της σεξουαλική επαφή στα 16 του/της χρόνια θεωρείται πως ήδη έχει αργήσει, ο άνδρας ή η γυναίκα που κάνει έρωτα μονάχα μία φορά την εβδομάδα θεωρεί πως έχει φτωχή σεξουαλική ζωή, εκείνος ή εκείνη που δε φτάνει σε οργασμό πρέπει να επισκεφθεί σεξολόγο, όσο για το πόσους παρτενέρ είχε ο καθένας στη ζωή του καλύτερα είναι να μην τους μετράμε πια. Ποιο απωθημένο υπάρχει ακόμη, ύστερα από ένα τέτοιο καθεστώς; Σίγουρα οι αντιλήψεις έχουν αλλάξει: Ο Φρόνυτ θα έμενε κατάπληκτος ακούγοντας τους σημερινούς ψυχαναλυτές να αναφέρονται στον αυνανισμό σαν να κάνουν μια απλή κουβέντα. Ποιος διανοείται σήμερα να χαρακτηρίσει «φριχτή διαστροφή» την πεολειξία; Ακόμα και ο ίδιος ο σοδομισμός, που έχει υποβιβαστεί πλέον σε συνήθη πρακτική, έχει χάσει την αμαρτωλή του διάσταση. Οι σεξουαλικοί καιροί έχουν αλλάξει, όπως και αυτά που λέγονται στα ντιβάνια των ψυχαναλυτών. Εκτός από... την προσκόλληση, την επιμονή κάποιων διαχρονικών λέξεων, όπως «σεξουαλικό φιάσκο», «πρόωρη εκσπερμάτιση» ή «δυσλειτουργία στύσης», που έρχονται να προσδώσουν μια άλλη χροιά στον επικρατούντα ηδονισμό. Η «σεξουαλική απελευθέρωση» ανέτρεψε τις συμπεριφορές και τις σεξουαλικές συνήθειες ανδρών και γυναικών, αλλά άφησε ανέγγιχτη την ψυχική σύγκρουση και τα συμπτώματα ή τις αναστολές που τη συνοδεύουν. Αν η σεξουαλικότητα ήταν μόνο πρακτική και τεχνική, θα ήταν αρκετό να μάθει κανείς

απέξω το *Κάμα Σούτρα*. Αλλά είναι επίσης, και πρώτα απ' όλα, ψυχική. Και εδώ είναι που δυσκολεύουν τα πράγματα. Η «σεξουαλική απελευθέρωση» είναι η παράδοξη επιβεβαίωση της ψυχαναλυτικής διαπίστωσης πως για το σεξουαλικό ζήτημα, τουλάχιστον για εκείνο το κομμάτι του που δεν είναι αποδεκτό, δεν υπάρχει κοινωνική ή πολιτική αντιμετώπιση. Η κοινωνική ελευθερία προκαλεί ευδαιμονία, η ψυχική ελευθερία προκαλεί άγχος.

Η ψυχανάλυση, με ατάραχη αλαζονεία που εκνευρίζει πολλούς, υποστηρίζει πως οι διαδικασίες που ακολουθεί το ασυνείδητο είναι οι ίδιες σε όλες τις εποχές. Κάτι που με κανέναν τρόπο δε σημαίνει αδιαφορία απέναντι στους σύγχρονους καιρούς: Το ασυνείδητο συμπεριφέρεται απέναντι στο ιστορικό και το πολιτισμικό πλαίσιο όπως ακριβώς το όνειρο απέναντι στη μέρα που προηγήθηκε, αντλεί από εκεί υλικό με βάση το οποίο κτίζει τη δική του πραγματικότητα, χωρίς αυτή να είναι ποτέ απλώς όμοια με την εικόνα που ο κόσμος προτείνει. Η ψυχανάλυση κλυδωνίζεται ανάμεσα σε δύο υφάλους: ο πρώτος είναι το να ανάγει το Ασυνείδητο στο επίπεδο μιας υπερβατικότητας που αγνοεί τις κοινωνικές παραλλαγές· ο δεύτερος είναι το να καταστήσει την ψυχική πραγματικότητα μια απλή καταγραφή του περιβάλλοντος κόσμου. Από τη μία ένας αφηρημένος ουνιβερσαλισμός που καταδικάζει τον εαυτό του να απαρνείται τις πολιτισμικές διαφορές και τους ιστορικούς ανασχηματισμούς· από την άλλη ένας διάσπαρτος εμπειρισμός, που κατέστη τυφλός απέναντι στις σταθερές.

Είναι απαραίτητο να είναι κανείς ψυχαναλυτής για να πειστεί πως η σεξουαλική αποτυχία και η πρόωρη εκσπερμάτιση (και, αντιστοίχως, η ψυχρότητα στις γυναίκες), τη στιγμή που η σεξουαλική μας ζωή διέπεται από τη νέα προस्ताγή «Ηδονή χωρίς περιορισμούς!», εξακολουθούν να υπάρχουν με την ίδια συχνότητα; Τα συμπτώματα αυτά από μόνα τους δεν επεξηγούν τίποτα, αντιθέτως έχουν την ιδιότητα να δηλώνουν το τώρα πίσω από το πάντα. Το παράδειγμα της «ανδρικής κυριαρχίας» είναι στη συγκεκριμένη περίπτωση αξιοσημείωτο. Τη στιγμή που η ισότητα είναι εκείνη που φτιάχνει τους νόμους, η κυριαρχία αυτή θεωρείται πλέον πολιτικώς μη ορθή, αναμένοντας να γίνει κοινωνικά παρωχημένη(;). Είναι επίσης καταδικαστέα, αυτήν στοχεύει ο νόμος σχετικά με τη σεξουαλική παρενόχληση. Άραγε η ανδρική λίμπιντο υποχώρησε, για να πάψει επιτέλους να είναι κυρίαρχη; Η φαντασίωση του υποβιβασμού της γυναίκας μπήκε μήπως στο δωμάτιο με τα αξιοπερίεργα; Πάντως, δεν έχει εγκαταλείψει το δωμάτιο του ψυχαναλυτή, ο οποίος ακούει τακτικά να αναφέρονται σε αυτήν. Είναι αδύνατον να ταυτιστεί η χρονικότητα στην οποία υπόκεινται οι κοινωνικές αντιλήψεις για την (ανδρική) σεξουαλικότητα με εκείνη, την πιο σταθερή τουλάχιστον, που αφορά τις βαθύτερες ρίζες της. Για να δώσουμε μια πιο απλή εικόνα: Μπορεί ένας άνδρας να είναι ένθερμος υποστηρικτής των γυναικείων δικαιωμάτων και να μάχεται γι' αυτά, αλλά να μην κατορθώνει να εκσπερματίσει παρά μονάχα αν η γυναίκα του είναι «στα

τέσσερα». Το ασυνείδητο αντιστέκεται, είναι πολιτικώς μη ορθό.

Ο Σαρλ, ο Λουσιέν, ο Βενσάν, ο Φρανσουά, ο Πολ... και οι άλλοι,* οι άνδρες αυτού του βιβλίου, ασθενείς του ψυχαναλυτή, δεν αντιπροσωπεύουν όλους τους άνδρες. Είναι αδύνατον να προβεί κανείς σε εξονυχιστική απογραφή όλων των πλευρών της ανδρικής σεξουαλικότητας. Εκείνα που αφηγείται κάποιος αποτελούν κάθε φορά μαρτυρία ενός κράματος ανάμεσα στην απολύτως ξεχωριστή οντότητα του καθενός και το κοινό πολιτισμικό μερίδιο των βιωματικών εμπειριών. Η ψυχανάλυση δεν είναι σεξολογία, είναι πιο συγγενική με την αρχαιολογία, με την ιστοριογραφία· η σεξουαλική ζωή, το πιο μύχιο κομμάτι της, δεν είναι προϊόν αποκτηθείσας γνώσης, είναι έργο μιας ολόκληρης ζωής, από τις πρώτες της κιόλας μέρες. Δεν υπάρχει φαντασίωση παρούσα στο ψυχικό προσκήνιο για την οποία να μην μπορεί να βρεθεί ο μακρινός της προσδιορισμός, να μην μπορεί να ανιχνευθεί εν τη γενέσει της, αν αυτή αφηθεί στα χέρια της ψυχανάλυσης.

Ο Τζούς, ο Λερίς, ο Απολλιναίρ, ο Μισελέ, ο Σταντάλ, ο Οβίδιος... και μερικοί άλλοι που οι σελίδες του βιβλίου επικαλούνται συχνά δεν ξάπλωσαν ποτέ

* Αναφορά σε μια πασίγνωστη στη Γαλλία ταινία του Κλοντ Σοτέ (*Vincent, François, Paul... et les autres*), γυρισμένη το 1974, που αφορούσε μια παρέα ανδρών και τα προβλήματά τους στο κατώφλι της μέσης ηλικίας. (Σ.τ.Μ.)

στο ντιβάνι του ψυχαναλυτή, αλλά αυτό που «ξάπλωσαν» πάνω στο χαρτί, ειδικότερα στα ημερολόγια και την αλληλογραφία τους, έχει τη δύναμη των λέξεων του ποιητή, εκείνη τη δύναμη που οδεύει απευθείας στο ζωτικότερο σημείο της ανθρώπινης εμπειρίας.